

Сейфуллин оқулары – 18: « Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми -практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: « Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.ІІ, Ч.ІІ. Б.150-153

ЖАҒАНДЫРУ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тулегенова Р., 1 курс студенті

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Мақала Қазақстан халқы үшін үш негізгі құндылыққа: отбасы құндылығына, Еңбек және білім құндылықтарына және этникалық құндылықтарға талдау жасалды. Отбасының құндылығын талдау отбасындағы көшбасшылық туралы идеяларды өлшеуді, некенің дәстүрлі емес формаларына, отбасындағы зорлық-зомбылық фактілеріне деген көзқарасты қамтиды.

Жаһандану-XXI ғасырдың жаңа шындығы. Жаһандану мемлекеттер арасындағы қатынастар мен өзара тәуелділіктерді кеңейту және күрделендіру процесінде, планетарлық ақпараттық кеңістікті, капиталдың, тауарлар мен жұмыс күшінің әлемдік нарығын қалыптастыруда, табиғи ортаға техногендік әсерету проблемаларын интернационалдандыруда көрініс табады [1, 52]. Әлемдік тәжірибеде жаһанданудың оң бағалауларымен қатар, бұл құбылыстың кейбір жағымсыз салдары да байқалады.

Бірінші кезекте, сөз қазіргі әлемнің түрлі елдері мен өңірлері арасындағы жаһандық теңсіздікті тереңдету туралы болып отыр. Оңтүстік пен солтүстік арасындағы алшақтық артып келеді, дегенмен мемлекеттердің екі тобында да дамудың абсолютті қарқыны артты. Сонымен бірге, Оңтүстіктің жаһандану процестеріне сәйкес келетін салыстырмалы түрде гүлденген елдерге және әлемдік прогрестің шетінде қалған «жеңілгендерге» стратификациясы бар.

Қазіргі әдебиетте жаһандану тек объективті процесс, сондықтан оған қарсы тұрудың мағынасы жоқ және тіпті қауіпті деген пікір басым. Бұл тәсіл фатализмді береді. 2004 жылдың қыркүйегінде өткен «еуропаландыру, американизация және жаһандану жағдайындағы ұлттық мемлекеттер» Берлин конференциясы барысында мұндай көзқарасқа қарсы, жаһанданудың өзі сияқты жүруіне жол бермеу керек деген ой айтылды. Оны барынша пәрменді саяси бақылауға қою қажет.

Еңбек және білім құндылықтары адам өміріндегі еңбектің маңыздылығын, халықтың отандық білімге қатынасын және шетелде білім алуға деген көзқарасын анықтау арқылы зерттелді. Этникалық

құндылықтар басқа этникалық топтарға қатысты әлеуметтік қашықтық дәрежесін анықтау, халықтың елдегі этникалық қақтығыстардың ықтималдығын бағалауды анықтау және халықтың ұлттық дәстүрлерге қатынасын талдау арқылы өлшенді. Авторлар қазіргі Қазақстан халқының санасында тамыр жайған дәстүрлі құндылықтармен қазіргі жаһандық әлемнің қажеттіліктерін көрсететін қазіргі заманғы құндылықтар қатар өмір сүреді деген қорытындыға келеді. Халықтың әртүрлі санаттарының құндылық бағдарларында, ең алдымен жасына және этникалық тегіне байланысты айырмашылықтар бар екендігі атап өтілді [2, 9].

Қазақстан Орталық Азия өңірінде маңызды орын алады және Мемлекет басшысы атап өткендей, Орталық Азияның барлық елдерінен біздің еліміз әлемдік қоғамдастықтың саяси және экономикалық интеграциясының объективті процесіне барынша және жылдам кіруге барынша дайын. Бұл бірқатар факторларға байланысты, олардың арасында елдің географиялық орналасуы және бай табиғи ресурстардың болуы ерекшер өл атқарады. Республика Табиғи ресурстар қоры бойынша әлемде алтыншы орында. Менделеев кестесінің 110 элементінің 99-ы оның жер қойнауында анықталды, 70-і барланған, 60 элемент алынып, пайдаланылуда [3, 87].

Қазақстан экономикалық өсу қарқыны және олардың тұрақтылығы бойынша Орталық Азияның көшбасшысы болып табылады. Соңғы 4 жылда ЖІӨ-нің орташа жылдық өсімі 10% - дан асты, ал жан басына шаққандағы ЖІӨ 10 жылда үш есе өсті. 2011 жылы ЖІӨ көлемі шамамен 37 млрд долларды құрады, ал Ұлттық банктің валюталық резервтері, Ұлттық қордың активтерін қоса алғанда, қазіргі уақытта шамамен 13 млрд долларға жетті.

Қазақстан ақылға қонымды және прагматикалық инвестициялық саясатты жүзеге асырады. Соңғы 13 жылда елімізге 26 млрд долларға жуық шетелдік инвестиция тартылды. Қазақстан жан басына шаққандағы шетелдік инвестициялар көлемі бойынша ТМД елдері арасында көш бастап тұр. Үш жетекші халықаралық рейтингтік агенттік Қазақстанға халықаралық инвестициялық рейтинг берді. Белгілі сарапшы Л. Джексон- Мур, Қазақстан ішкі тұрақтылық, заңнамалық базаның барабарлығы, шетелдік инвестицияларды тарту үшін жағдайларды дамыту және мемлекеттің қаржы жүйесінің институционалдық негізсіздікті көрсеткіштер бойынша ТМД-ның басқа мемлекеттерінен едәуір алда келеді [4, 162].

Экономикалық дамудың қазақстандық моделі стратегиялық тұрғыдан дұрыс болды. Ел барлық кедергілерді жеңіп, қарқынды экономикалық өсу кезеңін бастан кешуде. Біздің алдымызда әлемнің бәсекеге барынша қабілетті 50 елінің қатарына кіру міндеті тұр. Қазақстан қазірдің өзінде көптеген міндеттерді, соның ішінде ТМД бойынша көршілеріміз енді ғана

кірісіп жатқан әлеуметтік реформалар блогын шешті.

Экономикалық өсудің тағы бір маңызды факторы көпұлтты халықтың бірлігі мен ішкісаяси тұрақтылықты нығайтуға бағытталған саясат болды. Қазақстан қоғамды жаңғыртудың негізгі шарты елдегіазаматтық бейбітшілікті, этносаралық және конфессияаралық келісімді қамтамасыз ету болып табылатынына нық сенеді.

Қазіргі әлемдік жағдайды талдау жаһандану мен ұлттық мемлекет толығымен үйлесімдіекенін көрсетеді. Жаһандану ұлттық мемлекетті жоймайды, бірақ оны өзіне жүктелген міндеттердің оңтайлы көлемі мен сапасы туралы ойлануға мәжбүретеді. Екінші жағынан, ұлт мемлекетінің белсендірөлінсіз жаһандану процестері динамиканы да, тарихи мағынаны да жоғалтуы мүмкін. Жаһанданудың сын-қатерлеріне жауап мемлекетті тігінен және көлденеңінен нығайту ғана болмауға тиіс. Сыртқы әлемнің саяси жағдайларына сай келетін әрекетке қабілетті, әлеуметтік жауапты және тиімді мемлекет құру қажет. Ол БҰҰ, танылған халықаралық институттар мен рәсімдерарқылы жүзеге асырылатын және ұжымдық түрде әзірленген және қабылданған Халықаралық құқық негізінде жүзеге асырылатын халықаралық жауапкершілік қағидатына берік ұстанымды көрсетуі тиіс. Соңғысы әлемдік тәртіптің, халықаралық жүйенің заңдылығы мен қауіпсіздігінің маңызды алғышарты ретіндеерекше маңызды.

Қазіргі қазақстандық қоғам өзінің тыныс-тіршілігінің түрлісалаларында елеулі өзгерістерге ұшырауда. Жалғасып жатқан саяси және экономикалық өзгерістермен қатар қазақстандық социум мәдениет пен ойлау саласында елеулі сапалы өзгерістерге ұшырауда. Көптеген сапалық өзгерістер халықтың едәуір бөлігінің құндылық бағдарларының өзгеруіне негізделген.

Қазіргі Қазақстан халқы құндылықтарының трансформациясы саяси, экономикалық және мәдени мән мәтіннің өзгеруіне байланысты ішкі себептермен де, сыртқы факторлармен де байланысты. Қазақстан халқының құндылық ұстанымдары құрылымындағы өзгерістердің себебі көбінесе жаһандану процестерінің әсері болып табылады, соның нәтижесінде әлеуметтік қатынастардың жаңа сәйкестендіру модельдерімен жаңа нысандары пайда болады.

Бүгінгі таңда негізі дәстүрлі құндылықтар мен мұраттар болып табылатын қоғамдық санада адамдардың құндылықтары мен құндылық бағдарларының жаңа жүйесі күрделі және өте қайшылықты қалыптасуда. Өтпелі қазақстандық қоғамда ол адамдардың өзін - өзі сәйкестендіру және әлеуметтену ортасын айқындайды және жаһанданудың (әсіресе мәдениет саласында), сондай-ақ елдің ішкісаясатындағы әлеуметтік-экономикалық реформалардың ықпалына түседі. Сонымен қатар, Қазақстан халқының едәуір бөлігі, ең алдымен, үлкен жастағы адамдар, Кеңес Одағы кезеңінде

элеуметтенуден өтті, бұл, сөзсіз, олардың құндылықтар жүйесіне айтарлықтай әсер етті. Нәтижесінде қазақстандық қоғам көбіне қарама-қайшы құндылықтардың иесі болып табылатын индивидтер тобына бөлінді.

Жаңа заман талаптарына құндылық-нормативтік құрылымдарды бейімдеу мақсатында халықтың бұрын қалыптасқан мінез-құлық бағдарларын жаңғыртуға бірқатар мемлекеттік шаралар бағытталған, олардың арасында Қазақстандағы институционалдық реформалардың жаңа кезеңін білдіретін «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру маңызды орын алады. «Рухани жаңғыру» бағдарламасында бөлінген әрбір қазақстандықтың да, жалпы қоғамның дасанасын жаңғыртудың негізгі бағыттары барлық азаматтардың өз құндылықтарын, сондай-ақ жалпы қоғамдық сананы өзгертуде бағдарлануы тиіс соңғы нүктелерді көрсетеді. Оларға бәсекеге қабілеттілік, прагматизм, ұлттық бірегейліктің құндылығы, білімнің салтанат құруы, эволюциялық дамудың құндылығы және Сананың ашықтығы жатады.

Қазақстандықтардың басым көпшілігі ұлттық салт-дәстүрлерді сақтау қажет деп санайды. Ұлттық әдет-ғұрыптарды сақтауды міндетті деп санайтындардың ең көп саны басқа (қазақтар мен орыстардан басқа) этностар мен қазақтар арасында бар. Жалпы алғанда Қазақстандағы этносаралық толеранттылық дәрежесін басқа ұлт адамдарымен Достық, көрші және қызметтік қарым-қатынастарға, тіпті олармен некеге тұруға оңай жол беретін жеткілікті жоғары деп сипаттауға болады. Сонымен қатар, этносаралық толеранттылық деңгейі орыс халқы мен басқа этностар арасында жоғары.

Қазақстандықтардың басым көпшілігі Қазақстанда ұлтаралық қақтығыстардың туындауына жол берілмейтініне сенімді. Барлық респонденттердің төрттен бір бөлігі олардың тұратын жерінде ұлттық негіздегі кішігірім тұрмыстық қақтығыстардың пайда болуына мүмкіндік береді. Қазақстанда этносаралық қақтығыстардың пайда болуының негізгі себептері ретінде ел халқы жастардың қоғамдық орындардағы дұрыс емес, бұзақылық мінез-құлқын, келушілердің көп болуын, жергілікті тұрғындар арасындағы тыныштықты бұзуды және Ұлттық сезімдерді қорлайтын материалдарды баспасөзде жариялауды көреді.

Халықтың 80% - ы этникалық белгілері бойынша кемсітушілік фактілеріне ешқашан тап болған емес. Қазақстан халқының санасында өз мүдделерін қорғаудың неғұрлым қолайлы тәсілдері: сотқа, мемлекеттік билік өкілдеріне, жүгіну болып табылады. Ел халқының төрттен бір бөлігі өз құқықтарын қорғау қажет болған жағдайда ештеңе істеуді жоспарламайды.

Қазақтардың дәстүрлі дүниетанымы шын мәнінде Ш.Уәлиханов «Қос сенім» ретінде анықтаған исламның ежелгі көзқарастар, нанымдар мен

культтердің жоралғыларымен синкреттік бірігуі болды [5, 112].

Қазіргі қазақстандық қоғамда дәстүрлі қоғамдарда басым болатын Нормативтік құндылықтардан таңдаудың ұтымдылығына, төзімділікке, сенімге және қоғамдық- саяси өмірге қатысуға (өзін-өзі көрсету) бағдарланатын қазіргі заманғы құндылықтарға біртіндеп көшу тренді белгіленуде. Негізінен бұл үрдіс ел жастарына тән, жастар ұтымды, сыртқы әлемге бағдарланған. Басқа жас топтарына қарағанда жастар үшін табысты мансап, кәсібилік, Достық, бедел, билік және қиял құндылықтарының маңыздылығы тән. Жас қазақстандықтар арасында неке институтына деген дәстүрлі көзқарас қалыптасып келеді. Жалпы, айырмашылықтар тек жасына ғана емес, этникалық ерекшелігіне де байланысты.

Қазақ халқының дәстүрлі рухани мәдениеті мұрадан қалыптасқан және көптеген тарихи қабаттардан құралған. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін халықтың дәстүрлі рухани құндылықтарына деген қызығушылық шексіз өсті және ол өткен өміріндегі барлық аспектілерді қамтиды. Бір ұрпақтың көз алдында өзіндік ерекшеліктері бар қоғам өзінің ерекше келбетін ала бастады.

Қазақтардың халықтық дүниетанымында өз негізінде басты ілім, теологиялық догма немесе философиялық доктрина болмаған, бірақ ол соған қарамастан жиынтығында объективті бүкіл әлемге қатысты халықтың философиялық ұстанымын көрсетті [6, 112]. Ол өмірдің барлық салаларында көрініс тапты: ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар, діни және азаматтық рәсімдер, этикалық нормалар, эстетикалық мұраттар және т.б., олар бұрын мәдени, тарихи және басқа дарухани институттар мен мекемелерді алмастырған.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1 Ақатай С. Қазақ халқының ежелгі мәдениеті мен дәстүрлі мәдениеті. - Алматы: ҚазҚСҒЗИ, 2001. - 300б.
- 2 Maracaibo - Venezuela www.luz.edu.ve www.serbi.luz.edu.ve produccioncientifica.luz.edu.ve;
- 3 http://www.ijscs.net/article_245436.html
- 4 Гумилев Л.Н. Ежелгі Ресей және Ұлы Дала. - М.: Ой, 1989. – 679 б.
- 5 Есенұлы А. Күй-күдіретті Құдайдың Жолдауы. - Алматы: Көкл, 1997. - 15-21 б.
- 6 Уәлиханов Ш. Қазақтардың этнографиялық мұрасы / Ш.Уәлиханов. - Павлодар: ЭКО, 2005 – 290 б. - (Қазақ этнографиясы кітапханасы; 1 том).
- 7 Орынбеков. Предфилософия протоказахов. - Алматы: Өлке, 1994.

- 200 б.